

ADEMARUS *Cabanensis*

COENOBII S. CIBARDI ENGOLISMENSIS MONACHUS.

In Ademarum

NOTITIA HISTORICA ET BIBLIOGRAPHICA.

(Pertz, *Monum. Germ. hist.* SS. IV, 106.)

Ademarus ex nobili Aquitanicæ familia ortus est, A quæ e in proprio jure hæreditario sedebat, Cabanense seu Campanense prædium incolens (1). Patrem habuit Raimundum, avum Fulcherium, qui ex Officia, nepti Turpionis episcopi Lemovicensis, tres filios genuit, Rotgerium, Adalbertum et quem dixi Raimundum, natu minorem (2). Ille Aldeardem sive Hildegardem (3) in matrimonium duxit, sororem viro- rum nobilium et potentum (4), Abbonis, Raimundi et Ainaridi præpositi, quem profundissimi consilii hominem laudat Ademarus (5). Comititis titulo et of- ficio patrem insignem fuisse (6), quod Ademarus minime dicit, vix putarim. Nam Jordano « principi » Cabannensi, post annum millesimum occiso, frater

ejusdem nominis successisse videtur (7). Ademari parentes in his rebus agendis nullas habuerunt partes, et privatam potius vitam in proprio rure quam publica officia et bellicas res egisse videntur. — Ademarus anno circiter 988 natus (8), puer monasterio S. Eparchii (9) Engolismensi traditus, ibi maximam vitæ partem exegit, Lemovicæ vero apud Sanctum Martialem, ubi patruus ejus Adalbertus decani et præpositi dignitate fungebatur (10), ab altero patruo Rotgerio educatus est (11), ibi procul dubio litteris, quibus excellebat (12), instructus, et amore et veneratione sancti Martialis imbutus. Ju- venis 22 annorum in hoc loco constitutus, nocte quadam Crucifixi imaginem in cælo pendentem con-

NOTÆ.

(1) *In proprio jure hereditario quod vocatur Cam- panense juxta castellum Potentiam*, Ademarus De abb. Lemov. ap. Labbeum II, p. 272. Pro *Campanense* ap. Bouq. X, p. 151, n. b. *Cabanense* scribitur, quod idem esse et ipse putarim. Nam Raimundum patrem Ademarus Hist. III, 45, Cabannensem appel- lat. Urbs est *Chabannais*, ad Viennam.

(2) *Ex cujus (Turpionis) nepte, Officia nomine, nati sunt Adalbertus decanus et Rotgerius patre Ful- cherio... Tertius quoque Raimundus junior natu ger- manus exstitit amborum cujus ego Ademarus filius*

Turpio episc. Lemov.

ejus neptis Fulche-
Officia rius

Adalber- Rotge- Rai- Aldear- Abbo. Rai- Ainar
tus de- rius mun- dis. Abbo. Rai- Ainar
canus. cantor. dus. | dus. præ-

Ademarus.

(3) *matre Hildegarde*; De abb. Lem. I. I. Raimundus, Hist. III, 45, *abnepos* pro *pronepos* dicitur.

(4) *Strenuissimos duces, corpore robustos, animo bellicosos*, Hist. III, 45. Duces vero qui copias majores habebant exercituumque ducebant appellasse videtur.

(5) Hist. I. I. De abb. Lem. I. I. Ademari stemma hoc est :

(6) Ita Rivet, Hist. litt. VII, p. 320.

(7) Hist. III, 42.

(8) *A vobis quidem non sine grandi exultatione fuit concilio Lemovicensi quarto die mensis Augusti abscessi, recertens ad Egolismam civitatem, ubi ab*

C *basilica sancti Martialis*, De abb. Lem. I. I. *Adalberti decani incliti et prepositi ex monasterio sancti Martialis*, Hist. III, 45.

(11) *Ademarus qui tunc cum avunculo suo inclito Rotgerio Lemovicæ degebat in monasterio sancti*

apexisse sibi visus est. *Ipsæ autem qui hæc vidit. attonitus nichil aliud potuit agere quam lacrimas ab oculis profundere.* — *Et quod vidit semper in corde celavit* (13). — Inde Engolismam reversus, presbyter est promotus (14), iisque in libris describendis (15) et componendis desudavit.

Brevem abbatum Lemovicensium Historiam usque ad a. 1025 perduxit (16), in qua præcipuas harum regionum res ecclesiasticas memoravit. Paulo post majus opus aggressus est. Historiam enim a Francorum origine ad sua usque tempora tribus libris conscripsit, iisque potissimum res Aquitanicas exposuit. In primo quidem libro Gesta Francorum sequitur, codice usus qualem in bibliotheca Parisiensi Suppl. Lat. n. 125 (olim baronis de Crassier) vidi, in quo Gestorum textum Fredegarii continuatio excipit, ipsique Annales Laurissenses majores adduntur. Hos fontes ad verbum fere exscripsit Ademar, qui etiam librum secundum, quo Caroli magni res exposuit, primaque tertii capita ex Annalibus Laurissensibus hausit; quædam tamen de rebus Engolismensibus inseruit aliaque pauca memoriæ tradidit, quæ unde sumpserit compertum non habemus, veluti quæ de cantoribus a Carolo Magno Roma in Franciam ductis (17) et de doctorum ordine (18) leguntur. Leges Ludovici Pii, de quibus loquitur (19), ipse vidisse videtur. Etiam Gesta Pippini regis affert (20), sed fortasse annalium partem hoc nomine indicavit. Historiam de sancti Joannis capite conscriptam fabulosam rejecit (21). Sanctorum episcoporum Dionysii, Saturnini, Petragorii aliorumque acta vidit (22), sed in Historia sua nusquam iis usus est; neque Hieronymi et Bedæ Chronica, quæ habuit (23), ad rem suam faciebant. Postea uberius fontibus destitutus, minores adhibuit annales, quos procul dubio in cænobia suo ad manus habuit, Aquitanicos dico, fortasse etiam Engolismenses breviores. Multa tamen his sequentibusque annis adiecit, quæ a parentibus et senioribus monachis accepisse videtur. Ideo in rebus Aquitanicis semper fero fidem meretur, et quæ suo tempore acta sunt lenè habuit comperta, non nisi levioribus commissis erroribus. Summa diligentia res in cænobiis S. Eparchii et S. Martialis gestas exposuit, eorum diplomata quoque consuluit; præterea quæ duces Pictavenses, comites Engolismenses, Petragoricenses, Lemovicenses (24) domi militiæque egerunt, accurate, ordinate et fuse narravit. Francorum, Germa-

NOTÆ.

(13) Hist. iii, 46.

(14) *Ademar* *Engolismensis presbyterorum ultimus*, ep. p. 717.

(15) Codicem Gestorum Rom. Pontiff., quem descripsit aut describi curavit, ad Rohonem episcopum Engolismensem direxit, versibus additis, quos ed. Mabil. Anal. (ed. 2) p. 432. Cf. quæ ibidem de codice Amalarii moventur; librum consultationum Zachæi Christiani et Apollonii ipsius Ademari manu aut jussu scriptum habuit Dacherius; Spicil. XIII, ii, p. 185.

(16) Ed. Labb. II, p. 271-273.

Bernardus (comes Pictav.?)

† 814

Bernardus Ramoulfus dux Aquit. com. Arvern. † 867.

† 886. Ramoulfus Eblus Gozbercom. Pictav. dux Germ. mes. Aquit. † 892.

Willelmus com. Arv. dux Aquit. † 919.

Eblus com. Pict. dux Aquit. † 935.

ux. Adela

Willelmus Caput-Stupæ com. Pict. dux Aquit. † 983. Eblus epsc. Lem.

Willelmus com. Pict. dux Aquit. † 995.

ux. Emma.

Willelmus com. Pict. dux Aquit. † 1030. ux. Adelnode. Brisa.

N.

Vulgrinus Alduinus (Hilduinus) abbas com. Eng. † 885.

Alduinus S. Dionysii com. Fng. † 916. Willelmus com. Petrag.

C (17) ii, 8.

(18) iii, 5.

(19) iii, 2, 3.

(20) iii, 56.

(21) Ibidem.

(22) Epist. p. 722. Eadem et præterea acta S. Marcelli et Juliani Cenomannensis ab Engolismensi clerico in conc. Lemovicensi a. 1031 afferuntur. Concil. ed. Labb. IX, p. 879, 880.

(23) Ep. p. 721.

(24) Eorum stemmata subijcio, quo melius historia perspici possit :

N.

Turpio Emeno com. co. Eng. Rng. † 866. † 865.

Ademar com. Pictav. † 850. ux. Santia.

norum aliarumque gentium historiam brevius A studet. Ideo vero, quod valde dolendum, nusquam perstringit, non semper certum temporis ordinem secutus, nusquam tamen valde a vero remotus. Etiam res Hispanicas (25), Constantinopolitanas (26), Hierosolymitanas (27) respexit, quas a peregrinis qui inde redierant eum accepisse verisimile est. Mauros Narbonæ captos et Lemovicam transmisos vidit, qui, quanquam *mors catalorum loquentes glatire videbantur*, retulerunt tamen quomodo victi captique essent (28). Eodem modo plura procul dubio aut ipse vidit aut ab iis accepit qui rebus interfuerant (29). -- Hæc vero probabili stylo conscripsit, et quamvis sermoni culto et ornato minime studuisse videatur, lingua tamen Latina satis bene usus est (30), et in rebus disponendis quadam arte laboravit. Neque enim, iis potissimum temporibus, quibus alienis destitutus erat fontibus, annalium morem sequitur, sed plerumque res similitudine quadam connexas narratione quoque coniungere

B studet. Ideo vero, quod valde dolendum, nusquam perstringit, non semper certum temporis ordinem secutus, nusquam tamen valde a vero remotus. Etiam res Hispanicas (25), Constantinopolitanas (26), Hierosolymitanas (27) respexit, quas a peregrinis qui inde redierant eum accepisse verisimile est. Mauros Narbonæ captos et Lemovicam transmisos vidit, qui, quanquam *mors catalorum loquentes glatire videbantur*, retulerunt tamen quomodo victi captique essent (28). Eodem modo plura procul dubio aut ipse vidit aut ab iis accepit qui rebus interfuerant (29). -- Hæc vero probabili stylo conscripsit, et quamvis sermoni culto et ornato minime studuisse videatur, lingua tamen Latina satis bene usus est (30), et in rebus disponendis quadam arte laboravit. Neque enim, iis potissimum temporibus, quibus alienis destitutus erat fontibus, annalium morem sequitur, sed plerumque res similitudine quadam connexas narratione quoque coniungere

NOTE.

Arnaldus com. Engol. † c. 1000.	Arnaldus Willhelmus Rennulfus (Borracio) Talerandus Bouparius. † 962. comitatum Engol. tenuerunt (III, 29).	Bernardus
Wilhelmus com. Engol. † 1028. ux. Girberga Alduinus. Gosfridus.		

(25) III, 38, 55, 10.

(26) III, 22, 32.

(27) III, 47.

(28) III, 52.

(29) Cf. epist. p. 721: *Episcopus etiam Lemovicensis Geraldus ante hos 15 annos a Roma regressus attestatus est nobis, fortuito legisse se ibi volumen; ibid. p. 727: Cui Gauzbertus: « In itinere, inquit, Romæ vidi jam olim quemdam præcipuum comitem Almannam, cujus linguam intelligere non poteram, nisi in psalmis et letaniis et lectionibus, cujus capellani ante eum quotidie circa horam tertiam lætuntias sanctorum dicebant.... » — Tum Salgionius: « Et ego, quando euntes in Hierocolymam intravimus mare, vidi quemdam Johannem monachum fortissimum grammaticum ex civitate Revis, qui in navi, » etc. In Historia vero conc. Lemov., a. 1031 habiti, clericus Engolismensis narrat (Concil. ed. Labb. IX, p. 878): *Ante hos plures annos quidam ex fratribus de monte Sinai in hanc partem advenerunt occiduam, Dei disponente nutu, moribus graves, doctrina catholicæ fidei profluentes, vita per omnia honesti, utriusque linguæ periti. Qui cum diu nobiscum Engolismæ fuissent expectantes principem civitatis, et literis Græcis et Latinis eos videremus ad unguem imbutos, super hac re interrogare curavimus eos.... Qui alter Simeon, alter nomine Cosmas. — Quos etiam Ademariam vidisse et de multis rebus interrogasse verisimile est.**

(30) Cf. epist. p. 719: *Ego Latialiter loquens, Latialiter ipsum compellebam loqui, et barbare quasdam dictiones proferentem dissimulans, patienter celabum circumstantibus; cf. p. 726: Audieram enim eum Lemovicam, ut supradixi, barbarismis male corrumpere Latinitatem.*

(31) Non 1029, ut Rivet, Hist. litt. VII, p. 301, dicit

C est 1028 ad incarnatione Domini nostri Jesu Christi per indictionem II, epist. p. 720.

(34) Ep. p. 717.

(35) Ibid. p. 720: *Spreto colloquio nobilium karissimorum parentum meorum, qui ad festivitatem de longinquo venerant, et pro mea utilitate ibi me expectabant.*

(36) 3 Aug. Cf. Ann. Lemov. a. 1028. Hist. conc. Lemov. Concil. ed. Labb. IX, p. 888.

(37) Fragmentum sermonis ibidem habiti, Ademaro a Baluzio vindicati, edidit Mabill. Acta SS. VI. 1. p. 31. Fortasse idem exstat in cod. Par. 3785. *Dicta venerabilis Ademari in natali S. Martialis. Cat. bibl. Par. III, p. 466.*

(38) Ep. p. 717. Plurimos quos nominat episcopos ipse cognovisse videtur. Nam ibidem dicit: *Nolo vos mirari, eos, cum quibus nunquam locutus sum adhuc de sancto Martiale — tres tantum dico, papam videlicet ac Cæsarem atque Aquitanie ducem — inter nomina vestra me intermiscuisse.*

(39) Quæ hic de se ipso dicit (epist. p. 726) huc referre juvat: *Ego, inquit, sum nepos abbatis de Clusa; ipse duxit me per multa loca in Longobardia et Francia propter grammaticam; ipsi jam constat sapientia mea duo millia solidis, quos dedit magistris meis. Novem annis jam steti ad grammaticam et adhuc sum scholasticus. Sumus novem scholastici, qui simul discimus grammaticam, et sum ego valde perfectus sapiens. Habeo duas magnas domos plenas libris, et adhuc non omnes eos legi, sed quotidie mediator in illis. Nullus liber est in tota terra, quem ego non habeam. Postquam exiero de schola, non erit subtus cælum tam sapiens ut ego. Ego ero abbas de Clusa post mortem avunculi mei, jamque sum electus ab omnibus, et nisi tales conversi mali monachi frui-*

narravit. Hujus rei in Historia nulla fit mentio; quod vix omisisset, nisi jam antea operi finem dedisset. Epistola vero illa Ademarum ostendit disertum, eloquentem (40), constantem (41) et ferventem (42) assertionis suæ defensorem, quam ab ipso confictam esse adversarius contenderat (43). Ser-mone ubere, eleganti, rationibus non contemnendis opinionem suam, quamvis nimis a vero alienam, stabilire conatur. Huic quæstioni examinandæ anno 1051 duplex convocatum est concilium, alterum Burdegalense, alterum Lemovicense. Quibus cum Ademarum interfuisse non legamus, ipsum jam antea mortuum fuisse Rivet (44) suspicatus est. Quod et ipse staterim, nisi fortasse ipsa concilii Lemovicensis historia (45), in qua eandem fere dicendi rationem, eandem doctrinam, eandem quoque S. Martialis venerationem quam in epistola illa deprehendere mihi videor, Ademaro tribui possit (46). Certe de Adema i morte nihil constat; quam his circiter annis accidisse verisimile est, cum nihil postea de illo referatur.

Qui sequentibus temporibus in rebus Aquitanicis describendis occupati erant, ut auctor Gestorum

C episcoporum Engolismensium (47), Ademari historiam plerumque secuti sunt. Liber in multorum manus venit. Ex ipso etiam quæ in codice Vatic. bibl. Christ. n. 692 s. xii exstat historia Francorum excerpta est (48), ex qua postea Chronici S. Maxentii sive Malleacensis (49) auctor quam plurima hausit. Fragmenta alii descripserunt, alii operi præstantissimo assuerunt quæ ibi deesse videbantur. Exstat in bibliotheca regia Parisiensi codex infra memorandus, qui Ademari historiam partim quam plurimis additamentis auctam, partim valde mutata continet. Sed tantum non omnia quæ adduntur sunt falsissima (50); interpolator multa ex ingenio finxit, Ademari verba non semel male interpretatus est, ordinem chronologicum perturbavit (51), plura addidit, quæ poeticam quamdam rerum narrationem redolent et ex carminibus manasse videntur (52). Cum plerique hæc omnia Ademaro obtrussissent, factum est ut hominem credulum et fabulosum eam putarent, historiamque ejus nimis erroribus perturbatam dolerent. Hæc vero jam in interpolatorem cadunt, qui fortasse centum annis aut amplius post Ademarum hæc consarcinavit. Ex Vita Ludovici

NOTÆ.

tania nulla sapientia est, omnes sunt rustici; et si aliquis de Aquitanis parum didicerit grammaticam, nox putat se esse Virgilium. In Francia est sapientia, sed parum. Nam in Longobardia, ubi ego plus didici, est fons sapientiæ. Aliter de ipso sensit Ademarum; cf. supra n. 30.

(40) Nam in hac terra non reputatur sapiens, nisi multum fuerit eloquens, ep. p. 727.

(41) Nam ego pro veritate usque ad mortem libenter decertare festino, ep. p. 717; cf. ibid. p. 725 sqq., p. 727: tamen obedire oportet Deo magis quam

ipæ Romano.
(42) *Iterum adhuc pronuntio ante conspectum Dei et omnium in cælo habitantium, si gloriæ Dei vel ipsi Martiali, vel alicui sanctorum qui jam ex hac vita transierunt, molestum aliquo modo est eum prædicari apostolum, hac ipsa hora, quæ est quasi sexta diei, hoc ipso articulo temporis quo hoc scribo, hoc momento, hoc athomo moriar corpore et ultra non vivam. Duæ missæ, quas hodie mane sexta sabbati continuas in honore vivificæ crucis, unam sponte, alteram obediens necessario juveni et roganti abbati Amalfredo, super corpus beati Eparchii celebravi: si, inquam, hoc Deo displicet, non sint mihi in adiutorium, sed statim, sicut solus intra ecclesiam scribo, hac ipsa hora animam reddam, ibid. p. 726.*

(43) Ibid. p. 718: *Hanc hæresim primus, et plus causa adulationis, ut placeret abbati et monachis, corruptus quoque pecunia ab illis, sine ulla veterum auctoritate condiderat.*

(44) Hist. litt. VII, p. 302. Idem, Ademarum Hierosolymam profectum esse sibi persuasit, cum in codice Vossiano, olim S. Martialis Lemovicensis, hæc legantur (Cat. bibl. Lugd. Bat. 1716. fol. p. 386; cf. Arch. VII, 137.): *Illic est liber sanctissimi domini nostri Marcialis Lem. ex libris bonæ memoriæ Ade-*

marus historiographus non Lemovicensis sed Engolismensis fuit monachus.

(45) Ed. Labbeus Bibl. mss. II, p. 766. Concil. IX, p. 869.

(46) Rivet Hist. litt. VII, p. 517, Odolricum abbatem S. Martialis auctorem putavit. — In cod. Par. n. 2469 Ademari sermones de S. Martiale et hæc concilii historia conjuncta exstant; cf. Cat. bibl. Par. III, p. 285. Sermones a. 994, quos edidit Baluze, Hist. Tutel. p. 385, non Ademari esse, recte monet Rivet, Hist. litt. p. 505; cf. eundem p. 306 sqq. de aliis quæ eruditi Ademaro tribuerunt operibus.

(47) Apud Labbeum, Bibl. mss. II, p. 249. Etiam qui miracula S. Genulii conscripsit, Ademari opere usus est; cf. Mab. Acta IV, ii præsertim n. 14, p. 230.

(48) Cf. Arch. VII, p. 437. Ex primo libro nihil, ex secundo et tertii initio pauca sumpsit, III, 16-38 vero magnam partem ad verbum exscripsit.

(49) Apud Labbeum II, p. 190.

(50) Ita, ut pauca tantum asseram, III, 19, dicit Lotharium quatuor post a. 855 annis monasterium intrasse, cum Ademarum recte post paucos dies scripsisset; III, 20, de Odone rege Francorum fabulas intolerabiles fingit; c. 22, Ademari verbis parum intellectis, Arduinum Italiæ regem ante Ottonem I obiisse narrat; quæ ibidem de Rotherto rege et Hugone comite refert, fabulam redolere jam alii adnotarunt; magis etiam a vero abhorrent quæ c. 51 de S. Adelberto et Brunone memoriæ tradit; de Heriberto archiepiscopo ab Henrico II capto recte Ademarum c. 53 locutus est, quibus delictis interpolator alia eaque falsa substituit.

(51) Exempli gratia, c. 25 de Fredeberto episcopo, quem in s. x falso collocavit.

quædam sumpsit (53), alia (54) ex Annalibus Aquitanicis, quos et ipse Ademarus habuerat; in aliis cum Gestis episcoporum Engolismensium conuenit (55). Quorum auctor cum alibi purum Ademari textum sequatur (56), non ipsum codice interpolato usum, sed potius ex Gestis quædam Ademaro assuta esse putarim, præsertim cum etiam aliis locis ejusmodi res a Gestorum scriptore narrationi ex Ademaro haustæ additæ sint (57). Ideo non ante sed post a. 1159, quo Gesta illa scripta esse constat, interpolatorem opus suum compilasse recte statuere mihi videor. Qui cum res in cœnobio S. Martialis Lemovicensi gestas, jam ab Ademaro satis accurate expositas, singulari studio prosequatur (58), ibidem vixisse putandus est, ideoque in his etiam majorem fidem meretur.

In hac Ademari editione id maxime consilii egi, ut primo loco integrum et purum ipsius textum exhiberem, codice potissimum usus præstantissimo

1) regio Parisiensi n. 5927, mbr., fol., olim I. A. Tuani, qui sæculo XI medio cum magna diligentia et satis eleganter in membranis optimis non una manu exaratus, litteris quas dicunt initialibus pulchris et variis coloribus pictis ornatus, 165 foliis constat, quorum modo plura, modo pauciora conjuncta sunt. Ademari historia 131 explet. Hunc librum partim descripsi, partim cum editis accuratissime contuli, quippe qui purum contineat textum, paucissimas tantum easque leviores mendas habeat, et in Aquitania, fortasse Engolismæ aut Lemovicæ, scriptus, proxime ad autographum accedere videatur. Historiam ibi nullo titulo inscriptam, et singulos libros nullis rubris distinctos legimus; primo tamen capitum index præmissus est, secundi vero et tertii initium capitulo primo ascripto indicatur. Idem volumen continet f. 152 diploma Caroli regis de castro Fronciaco ecclesie Engolismensi confirmato, f. 133 conventionem Will. Iuni et Hugonis ex ipso codice a Labbeo II, p. 155, editam, et f. 140 sqq. Eginhardi Vitam Caroli Magni maneam. Ex hoc codice descriptus est

1a) regiæ Parisiensis Suppl. Lat. n. 142, chart., s. xv, fol., qui eadem opera continet et iisdem Eginhardi verbis finit. Fortasse hic est quem in collegio Claromontano vidit Labbeus, qui certe huic simillimus fuit.

Interpolata historia exstat in codice

2) regio Parisiensi n. 5926, mbr., sæc. XII exeuntis, fol. min., olim Ant. Faure, quem ex bibliotheca Hadr. Valesii recepit Labbeus. Volumen 17 et semis quaternionibus constat, qui in ultimo folio a-r signati sunt. In quaternione III tria desunt folia. Fol. 1-63 libros 2 priores Ademari continet, fol. 63-79 Eginhardi Vitam Karoli, fol. 79-114' Anonymi Vitam Ludovici Pii, fol. 114' sqq. Ademari Historiam inde a III, 16 prosequitur. Ipsius verba etiam prioribus libris sæpissime mutavit, et modo ipsum, modo quos exscripsit fontes, Gesta Francorum et Annales Laurissenses, secutus est (59), ita ut Labbeus, cum etiam integras Caroli et Ludovici Vitas insertas vidisset, non nisi extremam partem Ademaro ascribendam esse putaret. Textus, magna negligentia descriptus, mendis fœdissimis scatet, quæ scriptorem rudem, neque in veteribus libris legendis neque in scribendo exercitatum arguunt. Litterarum formam, qualem in libris manuscriptis Lemovicensibus sæpius vidi, hujus urbis monachum indicare videtur, ubi etiam ipsum interpolatorem deguisse supra monui. Etiam in hoc codice, quem ex 1 derivatum quamvis non exscriptum esse non dubito (60), historia titulo caret.

3) Plurimi qui exstant Ademari codices ex eodem exemplari sine destituto fluxerunt, quippe qui III, 24, verbis: *vicaria Piliacense (et alias quam plurimas ecclesias)* historiam finiant. Textum nullis interpolationibus maculatum habent. Ipse tres vidi (61).

3a) Montispessulanum n. 94, mbr., s. XII, fol., olim collegii Trecentis, qui neque titulos habet neque tertium librum distinguit.

3b) Montispessulanum n. 277, mbr., fol., s. XIII, 8vo, qui operi titulum *Hystoria Francorum* inscribit, et singulis libris capitum indicem præmittit.

3c) Montispessulanum n. 27, mbr., s. XIV, fol., qui cum 3b plerumque convenit, in capitum tamen tertii libri ordine ab ipso differt, 18 pro 22 exhibens.

Alii ejusmodi codices inveniuntur

3d) Romæ in bibl. Vat. n. 1795, mbr., fol. s. XIII. (Arch. V, p. 116).

3e) Romæ in bibl. Christ. n. 905, mbr., fol. (Arch. III, p. 422, 423, coll. v, p. 117), qui eundem capitum ordinem quem 3b habere videtur.

3f) Bernæ n. 208, mbr., s. XIII (Arch. V, p. 488).

NOTÆ.

(53) III, 16.

(54) III, 18, 19. Sed hæc satis infeliciter cum Ademari narratione conjunxit.

(55) Cf. III, 16, de moneta Engolism. cum Gest. c. 13, III, 24, de reliquiis Hierosolyma reportatis; et 28 cum Gest. c. 19, III, 60; et 66 cum Gest. c. 25.

(56) Cf. Gest. c. 11 cum Ademari ...

(57) Cf. c. 9, 10, et præsertim c. 25, 26, ubi de Willelmo Engolismensi comite multa nova leguntur, quorum pars tantum in interpolato Ademari textu occurrit, quæ vero ab uno eodemque procul dubio scripta sunt.

(58) III, 19 [20] 22, 25, 35, 43, 49, 57.

(59) Cf. quæ Archiepiscopi ...

4) Paris. n. 6190 (C2). Glabri Rodulphi codici quatuor folia sæc. XI-XII assuta sunt, quæ varia ex Ademaro excerpta continent, postea ex eodem fonte aucta. Quæ, nullo ordine scripta, modo ipsius verba retinent, modo mutato stylo valde diversam narrandi rationem ostendunt, et, quamvis ex codice non interpolato descripta, in quibusdam tamen cum 2 conveniunt (63), ita ut fortasse inter ipsius sint referenda fontes.

Ademari liber integer nunquam prodiit. Secundum librum Pithœus SS. XII *coetanei* ed. Par. 2, p. 6, Francf. p. 230) primus ex cod. 4 edidit, Ademari nomine suppresso; indeque transit in Duchesnii SS. (II, p. 68) et SS. Kulpianos (3, p. 45). Item Pithœus Ademari excerpta s. l. « Aquitanicæ historiæ fragmentum » ex codice 4 publici juris fecit (SS. XII *coet.* ed. Par. 2, p. 416, ed. Francf. p. 517, et SS. XII *coetanei* p. 79), quæ Duchesnii, ex ipsius Ademari ut videtur codice aucta, repetiverunt (SS. II, p. 652; IV, p. 80). Breve Ademari fragmentum A. Duchesnius etiam Hist. Norm. SS. collectioni (p. 19) inseruit. Majores locos eosque ex optimo codice, fortasse eodem quem 1. nominavi, descriptos (64), Beslius in probationibus historiæ comitum Pictavensium (65) exhibuit. Historiam ex Ademaro aliisque compilatam Petrus a S. Romualdo luci dedit (66). Labbeus paulo post editionem absolutam aggressus est, tribus codicibus supra indicatis (1, 1^a, 2.) usus; sed singulari errore librum interpolatum secutus, integram Ademari Historiam ne-

glexit, singulis quibusdam locis tantum collicis Thuanei verba referens. Ex primo libro nominis excerpta quædam dedit, secundum tanquam jam antea editam præternisit, tertii quoque initio plurima ex Ann. Laurissensibus hausta suppressit. Ex Labbei et Duchesnii editionibus major Ademari Historiæ pars in Bouqueti collectionem recepta est (II, p. 514; V, p. 184; VI, p. 223; VII, p. 225; VIII, p. 252; X, p. 144-164) notisque illustrata.

Etiam in hac quam institui nova editione non integrum opus luci dandum erat, sed hæc tantum exhibui quæ Ademarus fontibus illis majoribus adjecit aut proprio Marte conscripsit. In quem finem codicem 1 perlegi omniaque memoria digna ex primis libris exscripsi. In sequentibus eundem codicem accurate exprimendum curavi, et quæ correxerim in notis semper retuli (67). In codice sæpius a pro e scribitur, quod ex verborum pronuntiatione in Aquitanicæ regionibus usitata ortum esse videtur: e. gr., *Nannetansium, Rotomansis, biannium, eman-datio, commandatum, opulantissimam, amplectabatur, assumans, revertans, decoram, Engolismensam* (68). Hæc an Ademaro tribuerem hæsitavi, recipere tamen nolui. Quæ in 2 adduntur, aut mutata leguntur, infra addidi, neque tamen omnes easque sæpe falsissimas lectiones enotavi. In margine certum ordinem chronologicum stabilire, in notis errores corrigere et res Aquitanicæ aliasque memoria dignas quam brevissime explicare conatus sum.

G. WAITZ.

NOTÆ.

(62) Codex olim E. Vineti postea Thuani fuisse videtur; cf. Besly Hist. comitum Pictav., p. 199.

(63) III, 28, 34.

(64) v. p. 199.

(65) *Histoire des comtes de Poictou et des ducs de Guyenne par I. Besly*. Paris, 1647, fol., passim.

(66) *Historiæ Francorum seu Chronici Ademari Engolismensis epitome — cum notis nonnullisque interpolatis quibusdam etiam additis a domno Petro a*

S. Romualdo Fuliensi. Parisiis apud L. Chamhoudry 1652, 12. Simile opus exstat in cod. Par. n. 6182, chart., s. XVII: *De origine Francorum ex chronico Ademari Engolismensis monachi sancti Martialis.*

(67) Hoc uno excepto, quod in genitivo semper æ scribendum esse duxi, cum codex sibi ipsi non constans modo æ modo e (potissimum in urbium nominibus *Engolisme, Lemovice*, etc.) exhibeat.

(68) Hæc interdum jam in codice correctæ sunt: *classa* corr. *classe*, *Salasensam* corr. *Salasensem*.

LIBER PRIMUS.

1. Principium regni Francorum, etc., ut *Gesta Francorum*.

11. (*Gest. Francorum c. 12*) hæc adduntur: Eo tempore sanctus Eparchius natus est patre comite Petrogoricæ nomine Felice, qui postea plenus sanctitate patronus Egolismæ civitatis factus est.

16¹. (*An. 508. Gest. c. 17*) add.: In ipsa civitate (1) consecrare fecit in episcopatu venerabilem virum Aptonium capellanum suum, expulso primo episcopo Arriano Gothorum de eadem civitate.

24. (*An. 581. G. c. 25*) add.: Per idem tempus sanctus Eparchius præsul² Sanctionis et pater Egolismensis migravit ad Christum die primo Julii.

29. (*G. c. 30*) add.: Eo tempore sanctus Gregorius archiepiscopus Turonensis magnis virtutibus fulgebat. Per idem tempus sanctus Germanus Parisiorum episcopus, missus a rege Chariberto Egolismam civitatem, consecravit basilicam sancti Eparchii, ubi ipse nuper sepultus fuerat; adfuit cum eo venerabilis Gregorius episcopus Turonensis, et in-

VARIE LECTIONES.

1. c. 16. *Gestorum c. 15* verba ita leguntur: Deinceps omnes ecclesie Dei cum auctoritate apostolice (sic)